

Maddenin Evrimi ve Diyalektik (V)

İçeriği Yazan: [Mehmet ÇAĞIRICI](#) [1] Zaman: Pzt, 29/04/2013 - 11:37

Referans İçerik: [Maddenin Evrimi ve Diyalektik \(I\)](#) [2]

Referans İçerik: [Maddenin Evrimi ve Diyalektik \(II\)](#) [3]

Referans İçerik: [Maddenin Evrimi ve Diyalektik \(III\)](#) [4]

Referans İçerik: [Maddenin Evrimi ve Diyalektik \(IV\)](#) [5]

Yazar Bloğuna Ekle: Yazarlar Bloğunda Görünmesin

Geçen bölümlerde Madde, Toplumsal Bilinç, Diyalektik Yasalar; Zıtların Mücadelesi, Diyalektik Çelişki, Nicelik, Nitelik, Reform, Devrim, Yükselme, İlerleme, Gelişme, Evrim vs. gibi Diyalektik Materyalist felsefenin temel yasalarının kavramlarla ifadesini bulan temel kategorilerini ele almıştık. Bu son iki bölümde ise maddeci diyalektiğin **Kategorik İlişkilerini** incelemeye çalışacağız.

Materyalist Diyalektikte “Kategorik İlişkiler” başlığı altında toplanan ilişkiler, çok çeşitlidir. Ancak bütün ilişkilerde **ortak** olan yönler ve özellikler de vardır.

Kategorik İlişkiler 'in en temel ve en önemli **ortak** özellikleri, bütün ilişkilerde **iki** tarafın, **iki** kutbun, **iki** yönün bulunmasıdır.

İki yönlü bu ilişkiler hem birbirleriyle **ayrılmaz bir birlik** oluşturmaktalar, hem de birbirleriyle **çelişmektedirler**. Gelişim ve evrim sürecinde diyalektik ilişkilerin tarafları; birbirlerini **karşılıklı olarak etkilerken**, hatta bazı belli bazı ilişkiler, belli koşullar altında ve belli durumlarda birbirlerine dahi dönüşürlerken, genel olarak **tarafardan birisi** ilişkide **egemen olan, belirleyici olan** taraftır.

Materyalist Diyalektiğin Kategorik İlişkileri; Özel-Genel ilişkisi, Neden-Sonuç ilişkisi, Zorunluluk-Rastlantı ilişkisi, Olasılık-Gerçeklik ilişkisi, İçerik-Biçim ilişkisi, Öz-Görüntü ilişkisi, Kalıtım-Başkalaşım ilişkisi, Süreklilik-Kesinti ilişkisi gibi çok çeşitlidir. Ayrıca Madde-Bilinç ilişkisi, Özne-Nesne ilişkisi, Amaç-Araç ilişkisi, Soyut-Somut ilişkisi, Analiz-Sentez ilişkisi gibi toplumsal bilinç, düşünce ve fikirlerle doğrudan bağlantılı olan ilişkiler kategorilerini de bunlara eklemek gerekir.

Biz bu konun çok kapsamlı olmasını göz önünde tutarak burada, Diyalektiğin Kategorik İlişkilerinden en önemli saydıklarımıza kısa bir göz atmakla yetineceğiz.

Özel-Genel ilişkisi: **Özel** kavramı; sonsuz, sınırsız, bütünlüklü ve nesnel olan bu dünyada belli bir nesnenin, belli bir sürecin zaman açısından **geçici** bir varlık biçimine sahip olması, mekân açısından ise **sınırlı** bir yer kaplaması olgusunu ifade eder. O nesne veya o süreç kendi varlık biçimiyle var olduğu zamanda tektir, eşsizdir. Fakat bu özel varlığın tekliği, eşsizliği, özelliği belli bir zamanla ve sahip olduğu kendine özgü o geçici biçimiyle bir anlam taşımaktadır. Çünkü özel olanın, tek olanın, eşsiz olanın bu sonsuz nesnel dünyada öyle başka **diğer özellikleri** var ki bu özelliklere **diğer** özel varlıklar da sahiptirler. Yani tek olanların, özel olanların kendi aralarında birlikte **ortak** özellikleri de vardır. Bu ortak özellik onları birbirlerine bağlayan nesnel bağlardır, ilişkilerdir. İşte bu noktada ortak **özellik taşıyan özeller** hep birlikte **genel** kavramıyla ifade edilen bir **bütünlüğü** oluştururlar.

Kısaca özel ile genel birlikte bir bütündür. Genelin dışında hiçbir özel, bu dünyada yoktur; buna karşılık her genel de değişik özellerin birlikteliğinden meydana gelmektedir. Özel ile Genel arasındaki

bu canlı ilişki, aynı zamanda Özel ile Genel arasındaki farklılıkları ve çelişkileri de içinde barındırır. Bu çelişkiler de Diyalektik, yani tarafların(özel ile genelin) birbirleriyle bağımlı bir durumdaki çelişkilerdir.

Bir genel nesne veya süreç incelendiğinde, otomatik olarak bu genele ait bir özeli bütün özellikleri ve karakteri de araştırılmış olmaz. Sadece **ortak özellikler** gün ışığına, daha doğrusu bilince çıkar. Bu nedenle özeli özel yapan, yani genelden farklı kılan taraflarının da özellikle incelenmesi gerekir!

Toplumsal yaşamdan örnekle bu ilişkiyi somutlaştıralım. Her birimiz, özel birey olarak insanlığın bir üyesiyiz. Hepimiz, bütün insanlarda ortak olan, insan yaratığına özgü olan biyolojik bir yapıya ve sosyal bir yaşama sahibiz. Fakat her birimiz tek tek az-çok farklı görünüşte, fizikte, farklı yetenekte, farklı kimlikte bireyleriz. Bütün dünyadaki bireysel insanlar bir özel varlık olarak insanlığı oluşturmaktayız. Buna rağmen insanlığı tanımak, herhangi bir özel insanı, Ahmet'i, Mehmet'i yakından tanımak değildir.

Sosyal olarak ta işçi sınıfı, milyonlarca tek tek işçi ve emekçilerden oluşur. Fakat her birinin kişisel durumu, aile durumu, mesleği, iş bilgisi ve deneyimi, iş yeri, patronu vs. farklı farklıdır. İşçilerin ortak sınıfsal çıkarları vardır. Bu ortak çıkarları, sömürülmemek, iş yerlerinde, baskısız, özgürce çalışmak ve üretmek, emeklerinin karşılığını adil olarak almaktır. İşsiz kalma korkusu yaşamadan, yeteneğine uygun her türlü mesleki eğitim ve gelişme olanağına sahip olmaktır vs. Ancak bir ülkede işçi sınıfı içinden bir işçinin çok daha özel sorunları, talepleri vs. olabilir. Burada özel sorunların çözümü, özel taleplerin gerçekleşmesi; diğer işçileri pek ilgilendirmediklerinden, ancak bu sorunları özel çabalarla olanaklıdır. Ortak mücadele ancak ortak çıkarlar ekseninde yükseltilir.

Yukarıdaki örneğimizden de anlaşılacağı gibi, Özel-Genel diyalektik ilişkisinde **belirleyici olan, ortak çıkarlar ve özelliklerdir**, yani **geneldir**. Bir özel, yer aldığı genel içinde önemli rol oynaya bilir. Fakat özel genele uyduğu oranda, kendi özel çıkarlarını ve özelliklerini de daha güçlü olarak savunabilir. Gerçek olan şu ki özel, genel var olduğu için özeldir; genel ise bütün özellerin ortaklığıdır.

Neden-Sonuç İlişkisi(Nedensellik): Maddi dünyanın bütün olgu, olay ve süreçleri karşılıklı olarak birbirleriyle etkileşim, bağlantı ve uzaktan-yakından ilişki içindedirler. Bu bağlantılardan en önemli olanlardan birisi de **nedensellik** bağıdır.

Bu ilişkinin anlatmak istediği gerçek; bu dünyada hiçbir maddi olay ve sürecin nedensiz olamayacağı, her olgu, olay ve sürecin şöyle veya böyle belli maddi **nedenlerden** kaynaklanmasıyla ilgilidir.

Bir ilişkide "**Neden**"(Sebe) kavramı; bir veya birden fazla kendisinden başka olay veya süreçleri üreten, onların oluşmasının koşullarını yaratan bir veya birden fazla olgu, olay veya süreç için kullanılır; **Sonuç** ise üretilen olgu, olay ve süreçlere denir. Sonuç, zaman olarak her zaman **nedenden sonra** oluşur. Doğada ve toplumda "**Neden-Sonuç**" ilişkisi **zincirleme** sürebileceği gibi, eğer oluşum ortamı uygun değilse geçici olarak kesintiye de uğrayabilir. Bu anlamda koşullar önemli bir rol oynar.

Doğa ve toplumda "**Neden-Sonuç**" ilişkisi soyut, belirsiz ve hiçbir başka maddi unsurun olmadığı bir ortamda değil, tam tersine "**Koşullar**" kavramıyla ifade edilen diğer başka olgu ve olayların da etkisinin olduğu bir ortamda kendisini gösterir. Yani belli koşullarda belli nedenler belli sonuçlar doğurur. Koşullar, nedenlerden **farklıdır**. Çünkü koşullar olayları üretmezler; sadece onların oluşmasına uygun ortam hazırlarlar; ya oluşumu hızlandırır, ya da yavaşlatırlar. Bu nedenle olay ve süreçlerin analizinde gerçek **neden veya nedenlerle**, olayın oluşmasına uygun ortam hazırlayan **koşulların** birbirlerinden **ayrılması**, olayın anlaşılması bakımından büyük önem taşır. Bu ifadede de anlaşılacağı gibi, bir olay ve sürecin açıklanmasında **neden başrolü** oynarken **koşullar** sadece oluşumun **ortamıdır**.

Örneğin sağlıklı bir insanı hasta eden, onun bedenine dışardan giren virüs, bakteri vs. gibi mikro organizmalardır. Sağlıklı bir insan, vücudunda bu organizmaları taşısa bile hasta olmaya bilir. Ancak bu insan gıdasına ve temiz havaya yeterince özen göstermezse hastalanabilir. Burada hastalık bir sonuçsa eğer, hastalığın gerçek nedeni bu mikro organizmalardır. Yetersiz gıda ve yetersiz temiz hava ise hastalık koşullarıdır.

Aynı nedenler, aynı koşullarda hep aynı sonuçları doğururlar. Burada neden ile sonuç arasında bir **zorunlu, özlü, temelli, yinelenen** bir ilişkinin olduğu görülür. Koşullar ise bu zorunlu, esaslı ve temelli bağı kolaylaştıran veya zorlaştıran bir atmosferdir.

“Neden-Sonuç” ilişkisi ile yakından ilgili olarak “koşul” kavramından başka bir de **“vesile”** kavramı bu ikisi arasındaki ilişkide belli durumlarda önemli rol oynar. Vesile de gerçi tıpkı neden gibi zaman bakımından sonuçtan önce bu ilişkinin içindedir; ama vesilenin doğrudan bir neden gibi sonuç üretecek etkinliği yoktur. Çünkü neden; sonuç ile zorunlu, temelli ve esaslı bir ilişki içindeyken; buna karşılık **vesile sadece tesadüfen**, önemsiz ve temelli olmayan bir olgu ve olay olarak bu ilişkiye katılır. **Vesile**; bir anlamda, neden-sonuç sürecinin **rasgele bir katalizörüdür**.

Olgular, olaylar veya süreçlerin üretenleri (Nedenler) ile üretilenler (Sonuç) arasındaki bu somut bağ, hangi koşullarda ve hangi vesilelerle olduğu her bilimin ve araştırmaların merkezindedir. Bilimin görevi, somut olaylarda bu kavramları doğru analiz ederek olaylara somut, doğru ve gerçek olan teşhisi koymaktır.

Bu konuya toplumsal bir örnek verelim. Kapitalizmde bir **sonuç** olarak sınıf mücadelesine **neden** olan; bu sistemde ayrıcalıklı bir konumda olan sermaye sınıfının, emeği sömürmesi ve üretim sürecinde ve toplumsal yaşamın diğer alanlarında onu baskı altına almasıdır. Devlet, siyaset, hukuk, ideoloji vs. gibi toplumsal üst yapı değer ve kurumları, bu bağlamda her iki sosyal sınıfın bilinç ve örgütlülük durumu, bu iki sınıf arasındaki sınıf mücadelesinin sadece **koşullarıdır**. Değişik **vesilelerle** (vesile konusunda somut bir örnek vermek zordur) sınıf mücadelesi alevlenebilir veya sakinleşebilir.

Zorunluluk-Rastlantı ilişkisi: Maddi olgu ve olayların, süreçlerin **nedensellik temelinde** diğer ilişkisel özelliklerinin işleyiş biçiminin iyi anlaşılması için, özellikle nedensellikte önemli rol oynayan olay ve süreçlerin **rastlantısal** mı yoksa **zorunlu** nedenlerle mi belli sonuçlar doğurduğu konusunda bilimsellik ve diyalektik mantık çok gereklidir. Marksist anlamdaki **determinizm** (belirlenimcilik) bağlamını; sadece neden-sonuç ikilemi ile açıklamak, yetersiz kalır.

Belli koşullarda olgu, olay ve süreçler arasındaki ilişkiler; eğer **kaçınılmaz bir biçimde** oluşuyorsa, bu bağlantıları biz **zorunluluk** kavramıyla ifade ediyoruz. Yok, eğer ilişkiler kaçınılmaz değil de öyle veya böyle rast gele oluşuyorsa, bu tip bağlantılar ise rastlantısal (tesadüfi) bağlantılardır. Zorunlu ilişkiler oldukça istikrarlı ve sağlam, aynı veya benzer koşullar altında **yinelenen**, yani felsefi anlamda **yasal** bir karakter taşıyan bağlantılardır. Buna karşılık rastlantılar ise toplumsal bilinç ve düşünce tarafından öngörülemez süreçlerdir. Buna rağmen rastlantısal süreçler de maddi, nesnel ve insan iradesinden, bilgi ve tahminlerinden bağımsız gelişen olgulardır.

Zorunluluk ve Rastlantı diyalektik bir **birlik** oluşturmaktadır. Bir olgu, olay veya sürecin zorunlu veya tesadüf olması **belli verili koşullara** bağlı olarak diyalektiktir. Bu demektir ki verili koşulların farklı olması durumunda aynı olgu, olay veya süreçlerin zorunlu veya tesadüf olmaları **konumu** pek ala yer ve rol değiştirebilir. Dolayısı ile bir olay ve süreçte zorunluluk ve tesadüfi olan nedenler, sonuçlar, koşullar vs. **birlikte** ele alınmalıdır.

Diyalektik çelişkili birlik anlamında her tesadüfi olan taraf, zorunlu olan tarafın **tamamlayıcı** bir unsurudur. Çünkü doğada veya toplumda, nesnel, temel ve zorunlu olan bütün yasalar; ister istemez sayısız rastlantılar içinde ve onların arasında etkinliğini geçerli kılmak durumundadırlar. Dolayısı ile maddenin evriminin ve gelişiminin yolunu açan **her zorunlu yasal olay**, olgu ve süreç, kaçınılmaz olarak belli **tesadüflerle birlikte** gerçekleşmektedir.

Maddenin gelişim sürecinde özellikle rastlantıların rolü, sürecin karmaşık ve çeşitlilik durumuna paralel olarak artmakta; tersi durumda olgu, olay ve süreçler basit bir yapı gösterdiği oranda da azalmaktadır. **Zorunluluk ve Rastlantı** diyalektik ilişkinin bu özelliği hem doğa için hem de toplum için geçerlidir.

Örneğin çağımız dünyasında toplumsal olaylar, olayların biçimlenmesine ve yönlendirilmesine etki eden sosyal güçler, sistemler ve akımlar oldukça karmaşıktır. Bir tarafta emperyalist sistem, öte tarafta sosyalist ülkeler, diğer tarafta ulusal bağımsızlığı için mücadele eden ulus devletler vs. her biri kendi

çıkarlarının peşinde dünya siyasetini, yeryüzünün toplumsal hareketlerin karakterini belirlemeye çalışmaktadırlar. Böylesine karmaşık bir siyasi dünyada 1970 'li yılların sonuna doğru SSCB ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin içine düştüğü derin ekonomik, siyasi ve ideolojik kriz, emperyalist ülkelerin Angelo Amerikan ve Britanya kanadının **neoliberal** atağa geçmesine olağanüstü uygun bir ortam hazırlamıştır. Küresel tekelci finans sermayesinin **neoliberal** ekonomi politikalarla (özelleştirme furiasının) küreselleşme süreciyle başarılı olmak **zorunluluğuna**, **tesadüfi** olarak SSCB ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin krizi çok uygun bir ortam yaratmış ve bu **rastlantı**, küreselleşme sürecini olağan üstü **hızlanmasında** büyük rol oynamıştır.

Özetle olayları sadece tesadüflerle açıklamak tek taraflı mistik bir anlayıştır. Aynı şekilde olay ve süreçleri sadece zorunluluklarla gerekçelendirmek te tek taraflı, bağnaz, saplantılı, tek gözü görmeyen katı bir bakış açısıdır. Çünkü gerçek dünya; **determinizm temelinde** belli koşullar altında **hem zorunlu olanın** hem de **tesadüflerin birlikte** büyük rol oynadıkları, fakat **zorunlu ve nesnel olan yasaların** son tahlilde olay ve süreçlerin gidişatını **belirledikleri**, bir dünyadır.

Olaylar sadece zorunluluklarla açıklansaydı, o zaman hiçbir bilime ihtiyaç kalmazdı; çünkü nasıl olsa olayların ve gelişimlerin sonuçları hep önceden belli olurdu. Bunun tersine; olaylar sadece tesadüflerin birer eseri olsaydı, o zaman da yine bilime ihtiyaç duyulmayacaktı. Çünkü sadece tesadüflerin var olduğu bir dünya; gizemli, içinden çıkılamayan, açıklanamayan mistik ve karanlık bir dünya olurdu.

Bilimsel görüşün görevi; olgu ve olayların, süreçlerin, gizemli ve karmaşık rastlantılar âleminde **zorunlu** olan damarlarını yakalamaktır. Eğer evrende temelli, istikrarlı, genel, özlü, yinelenen ve **zorunlu** yasallıklar ve kuralları olmasaydı, o zaman dünyamızda bilim adamlarının yerini de falcılar alacaktı. Hâlbuki gerçek doğada ve toplumda **zorunlu** yasallıklarla, **rastlantısal** süreçler iç içe yan yana etkinliklerini gösterdikleri içindir ki insanların bilime ve bilim adamlarına büyük ihtiyaç duyduğu kadar, falcılara da bu durumda bir şans tanımak zorunda kalmaktadır. Ama önemli olan; insanlığın gelecek ve gelişimle ilgili olarak, ön görülerde falcılardan çok bilime ve bilim adamlarına daha fazla güvenmesidir.

Gelecek **son** bölümde Kategorik Diyalektik İlişkilerden Olasılık-Gerçeklik İlişkisi, İçerik-Biçim İlişkisi, Öz-Görüntü İlişkisini ele alacağız.

Mehmet ÇAĞIRICI

mehmet.cagirci@politikadergisi.com [6]

Devam Eden İçerik: [Maddenin Evrimi ve Diyalektik \(VI\)](#) [7]

Yorumlar

- [Bilim/Kuramsal](#) [8]

Kaynak URL (04/05/2024 - 01:18 tarihinde yazdırıldı):

<https://www.politikadergisi.com/makale/maddenin-evrimi-ve-diyalektik-v>

Bağlantılar:

[1] <https://www.politikadergisi.com/pd-uye/mehmet-cagirci>

- [2] <https://www.politikadergisi.com/makale/maddenin-evrimi-ve-diyalektik-i>
[3] <https://www.politikadergisi.com/makale/maddenin-evrimi-ve-diyalektik-ii>
[4] <https://www.politikadergisi.com/makale/maddenin-evrimi-ve-diyalektik-iii>
[5] <https://www.politikadergisi.com/makale/maddenin-evrimi-ve-diyalektik-iv>
[6] <mailto:mehmet.cagirici@politikadergisi.com>
[7] <https://www.politikadergisi.com/makale/maddenin-evrimi-ve-diyalektik-vi>
[8] <https://www.politikadergisi.com/category/icerik-kategorileri/bilimkuramsal>